

Oog voor loyaliteit

Vraaggericht werken met zorgvragers en mantelzorgers

Familierelaties

kunnen goede zorg voor een persoon met dementie soms moeilijker maken. Dat is jammer voor alle betrokkenen. Een eenvoudig loyaliteitsmodel gebaseerd op het gedachtegoed van Ivan Boszormenyi-Nagy, grondlegger van de gezinstherapie, kan professionals en familieleden helpen om gedrag anders te bezien.

'Mijn vader is dement en sinds een half jaar opgenomen in een verpleeghuis. Moeder is al twee jaar dood en mijn broer en ik delen de zorg. Dat is niet altijd makkelijk: mijn broer en mijn vader hebben een sterke band, daar komt niets tussen. Eigenlijk mag je het niet zeggen, maar ik voelde me altijd meer bij mijn moeder betrokken dan bij mijn vader. Maar ja, hij is dement en hij blijft mijn vader. Bovendien heeft moeder mij op haar sterfbed gevraagd goed voor hem te zorgen als zij er niet meer zou zijn. Dat heb ik haar toen beloofd.'

'Tijdens moeders ziekte ging mijn vader steeds vaker dingen vergeten... Hij kwam met verkeerde boodschappen thuis, vergat vaak zijn sleutels. De huisarts wilde dat hij zich in een verzorgingshuis liet inschrijven voordat er sprake zou zijn van een crisis. Maar dat wilde mijn broer niet. "Als dit allemaal voorbij is, gaat het wel beter met hem," zei hij.'

'Na het overlijden van moeder ging vader echter snel achteruit. Hij ging zwerven, was van alles kwijt, draaide zijn dag- en nachtritme om... Voor ons werd de zorg erg zwaar. Hij kende onze naam niet meer, noemde mij vaak Anneke (de naam van mijn moeder) en klampte zich aan mijn broer vast wanneer hij op bezoek kwam. Mijn broer vond het moeilijk om nog 'echt' contact met vader te krijgen. Hij was zo veranderd: van een krachtige vent met wie hij van man tot man kon praten in iemand die hem nauwelijks meer herkende.'

'Ik vond dat het tijd werd dat vader

naar een zorginstelling ging. Wij konden de zorg niet meer aan, ons eigen leven leed eronder en ik was bang dat hij het gas aan zou laten staan. Dat veroorzaakte spanningen tussen mijn broer en mij, want hij vond dat het nog wel ging. Eigenlijk hebben we vader daardoor te laat bij een zorginstelling ingeschreven.'

'Onlangs hebben we een gesprek gehad met de coördinerend verpleegkundige. Het was haar opgevallen dat mijn broer nog maar zelden bij vader op bezoek kwam en dat ik de zorg moeilijk uit handen kon geven. Dat had ze goed gezien. Ik verweet mijn broer dat hij mijn vader na de opname in de steek had gelaten, hij vond dat ik weer eens te veel zorg op me nam. De zorgcoördinator liet ieder van ons zijn verhaal vertellen en uitte haar waardering voor de zorg die wij beiden aan vader gaven. Het bleek dat mijn broer mijn vader erg miste. "Hij is er nog wel," zei hij, "maar eigenlijk ook niet, vader is

een andere man geworden.” Ik wilde de verantwoordelijkheid voor mijn vader graag delen met de zorgverleners en mijn broer, maar vond dat ook moeilijk. Al met al was het een prettig maar ook moeizaam gesprek.’

‘Inmiddels is er weer een voorzichtig contact tussen mijn broer en mij. Het voelt nog wel fragiel, maar ik begrijp hem nu beter. Hij mist zijn vader van vroeger, misschien wel net zo veel als ik mijn moeder. We hebben afgesproken dat ik elke week met vader ga wandelen en dat mijn broer hem regelmatig meeneemt om in een naburig dorpscafé

samen naar het biljarten te kijken. Dat deden ze vroeger vaak samen.’

RESERVOIR VAN VERTROUWEN

Deze casus laat zien dat achter gedrag van familieleden waarmee zorgprofessionals te maken kunnen krijgen, een heel verleden schuil kan gaan dat dit gedrag in een ander daglicht kan stellen. Mantelzorgers verlenen vooral zorg vanuit een gevoel van verantwoordelijkheid en de relatie die zij met hun familielid hebben. Zij zeggen bijvoorbeeld voor iemand te zorgen ‘omdat ik me verantwoordelijk voor haar voel’, ‘omdat haar

afhankelijkheid me raakt’ of ‘omdat de relatie die ik met haar heb heel belangrijk is in mijn leven’.

Een belangrijk begrip in dit verband is ‘loyaliteit’. De Hongaars-Amerikaanse psychiater en gezinstherapeut *Ivan Boszormenyi-Nagy* definieert dit begrip als het ‘bij voorrang’ trouw zijn aan mensen met wie men een relatie is aangegaan. De nadruk ligt daarbij op ‘verdiende trouw’ die verworven is door passende zorg, bijvoorbeeld van de ouder aan het kind; hierdoor wordt als het ware een ‘reservoir van vertrouwen’ opgebouwd. Deze loyaliteit ziet er in >

iedere levensfase anders uit. Zo zal de ouder het jonge kind verzorgen en zal het kind zijn ouders proberen te steunen wanneer zij langdurig ziek worden. Deze dynamiek vormt een wezenlijk deel van het ontwikkelingsproces van het gezin en is er een van geven en ontvangen. Boszormenyi-Nagy spreekt in dit verband van de *ethiek in de relatie*. Deze is erop gericht dat mensen in hun onderlinge betrekkingen tot een evenwichtige rechtvaardigheid komen. Wil een gezin gezond functioneren, dan moeten de onderlinge relaties zo zijn dat een ieder rekening houdt met wat voor alle andere gezinsleden van belang is. Dit principe van rechtvaardigheid is de basis van ethiek in de relatie. Wie ziek of kwetsbaar wordt, heeft er recht op dat andere gezinsleden daarmee rekening houden. En degenen die dan zorg verlenen, hebben er recht op dat hun inspanning wordt erkend.

Loyaliteitsconflicten ontstaan wanneer iemand gevangen zit tussen twee duidelijk met elkaar wedijverende personen. Dit noemt Boszormenyi-Nagy ook wel *gespleten loyaliteit*. Bijvoorbeeld wan-

MEER LEZEN?

Boszormenyi-Nagy, I. (2000). *Grondbeginselen van de contextuele benadering*. Haarlem: De Toorts.

Boszormenyi-Nagy, I. (1986). *Tussen geven en nemen*. Over contextuele therapie. Haarlem: De Toorts.

Een overzicht van de bij dit artikel gebruikte literatuur kan worden opgevraagd via d.m.beneken@hhs.nl.

neer een kind van gescheiden ouders zich loyaal toont aan de ene ouder en dit ten koste gaat van zijn loyaliteit jegens de andere. Omdat het kind zijn betrokkenheid bij die ander echter niet kan opgeven, voelt het zich ambivalent en gespleten. Een ander loyaliteitsconflict is *onzichtbare loyaliteit*. Deze kenmerkt zich door onverschilligheid, vermijding of ambivalente besluiteloosheid: onzichtbare loyaliteit blokkeert betrokkenheid bij een actuele relatie. Volgens Boszormenyi-Nagy is het belangrijk attitudes van onzichtbare loyaliteit te vervangen door handelingen van zichtbare zorg. Dat herstelt het evenwicht van geven en ontvangen in de relatie.

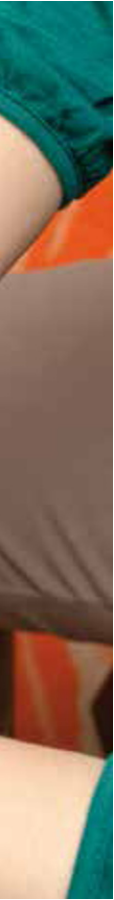
Op grond van de theorie van Boszormenyi-Nagy is een eenvoudig 'loyaliteitsmodel' ontwikkeld om vraaggericht te werken (zie kader). De zorgprofes-

sional kan dit model gebruiken om de loyaliteiten binnen een familie in kaart te brengen en om de 'vraag achter de vraag' te herkennen. Laten we met het bovenstaande in het achterhoofd eens opnieuw kijken naar de casus waarmee dit stuk begint.

FAMILIELEDEN EN LOYALITEIT

Er zijn spanningen tussen zoon en dochter. De dochter verwijt haar broer dat vader te laat in een zorginstelling is opgenomen en dat hij hem na de opname niet meer bezoekt. De zoon verwijt zijn zus dat zij zich te veel zorgen maakt.

De eerste vraag is of er sprake is van loyaliteit. Het lijkt alsof de twee kinderen beiden vanuit existentiële loyaliteit voor hun vader zorgen. Toch is er een verschil: de zoon lijkt dit te doen op basis van de sterke band die hij eerder met

vader heeft opgebouwd en de betekenis van die relatie; de dochter was meer betrokken bij haar moeder en zorgt voor vader vanwege de bloedband. Of is er meer aan de hand? De dochter had haar moeder immers beloofd om voor vader te zorgen als zij er niet meer zou zijn. Zij voelt zich verplicht deze belofte na te komen.

Vervolgens komt de vraag aan de orde of er loyaliteitsconflicten zijn. Opvallend is dat de zoon zijn vader als mantelzorgger hulp en steun gaf, maar hem niet meer bezoekt nu hij in de zorginstelling verblijft. Is zijn loyaliteit minder geworden of speelt er iets anders? Uit het gesprek met de zorgcoördinator blijkt dat de zoon zijn vader enorm mist en dat hij moeite heeft met diens nieuwe gedrag. Volgens de theorie van Boszormenyi-Nagy is er mogelijk sprake van onzichtbare loyaliteit: de loyaliteitsband is er nog steeds, maar deze is niet direct zichtbaar in het gedrag. Voor de dochter lijkt het daardoor alsof haar broer zijn vader 'in de steek laat'.

Voor de opname van vader waren er spanningen tussen broer en zus, hun onderlinge verhouding stond onder druk. Beiden hadden een andere visie op 'wat het beste is' voor vader. De opname markeert een nieuwe fase in het leven van dit gezin en benadrukt een grote verandering in hun gezamenlijke leven. Een nieuwe levensfase vraagt volgens Boszormenyi-Nagy om een nieuwe invulling van loyaliteit en om een verschuiving in de richting en de verdeling van verantwoordelijkheid.

PROFESSIONALS EN LOYALITEIT

De zorgcoördinator laat zoon en dochter ieder hun verhaal vertellen en uit haar waardering voor de zorg die zij vader gaven. Zo geeft zij beiden openlijk erkenning voor de geboden zorg. Door aandacht te schenken aan het perspectief van zowel zoon als dochter en dit met beide kinderen te delen, slaagt zij erin de dialoog weer op gang te brengen. Boszormenyi-Nagy noemt dit *meerzijdige partijdigheid*: op empathische

wijze aan ieders kant gaan staan, ieders bijdrage waarderen en mensen aansprakelijk stellen voor hun handelen jegens anderen. De beroepskracht houdt hierbij rekening met de belangen van alle betrokkenen in het gezin, geeft erkenning, onderschrijft wat er wordt gezegd, luistert naar de een, richt zich tot de ander en schaart zich beurtelings aan ieders kant met als inzet om de dialoog aan te gaan. Door meerzijdige partijdigheid groeit het vertrouwen tussen zoon en dochter en wordt het evenwicht in hun relatie hersteld. De 'vraag achter de vraag' van de familieleden is in dit geval: 'Help ons te leren omgaan met de nieuwe situatie zodat wij ieder vanuit onze eigen loyaliteitsgevoelens de zorg kunnen geven die wij aankunnen. Help ons om de dialoog met elkaar aan te gaan.' Leren omgaan met nieuwe situaties vraagt om contact tussen zorgvrager, mantelzorgers en beroepskrachten. En in die dialoog gaat het gesprek niet alleen over praktische zaken, maar ook over onderwerpen die wat meer privé zijn, die soms gevoelig liggen. In de beschreven situatie werd het evenwicht tussen vader, kinderen en zorgcoördinator hersteld. We noemen dit ook wel 'Care Justitia'¹: de plaats en het moment waar loyaliteit en professionaliteit elkaar ontmoeten en zorg en verantwoordelijkheid worden gedeeld.

SLOTAKKOORD

Is er een grens aan de zorg voor een naaste met dementie? Voor mantelzorgers ligt die grens daar waar de zorg het tegenovergestelde met zich meebrengt van wat men oorspronkelijk wilde bereiken. Wanneer diepgewortelde loyaliteit tot overbelasting van mantelzorgers of relationele conflicten leidt, is het belangrijk dat er een mogelijkheid tot herstel wordt geboden. Dat er rekening wordt gehouden met wat Boszormenyi-Nagy de ethiek in de relatie noemt. Im-

¹ Care Justitia is een weegschaal met drie schalen en staat symbool voor het zoeken naar evenwicht tussen zorgvragers, mantelzorgers en beroepskrachten.

LOYALITEITSMODEL VRAAGGERICHT WERKEN

Familieleden en loyaliteit

- 1 Hoe gaan de familieleden met elkaar om?
- 2 Hoe waren de familieverbanden in het verleden? Is er sprake van loyaliteit? Zijn er loyaliteitsconflicten?
- 3 Maak een schets van de loyaliteiten in het verleden en van die in het heden. Gebruik hiervoor eventueel een gezinskaart.

Professionals en loyaliteit

- 1 Welke vraag stellen de familieleden aan de zorgverleners? Waaruit is dat af te leiden? Formuleer de vraag hierachter. Vaak begint deze met: 'Help ons...'
- 2 Maak een schets van de wenselijke situatie, eventueel met behulp van een gezinskaart.

mers: loyaliteit binnen een familie gaat gepaard met behoeften en rechten van familieleden om te geven en te ontvangen. Voor de beroepskracht ligt hierin de opdracht om de vraag achter de vraag te begrijpen en om hierover met de betrokkenen in dialoog te gaan. Dan kan de zorg en de verantwoordelijkheid voor een naaste met dementie daadwerkelijk worden gedeeld en kunnen familierelaties hun weg weer vinden. ♦

TEKST DEIRDRE BENEKEN GENAAMD KOLMER EN KITTY MARTENS **BEELD**: SABINE JOOSTEN/HOLLANDESE HOOGTE; THINKSTOCK

Dr. Deirdre Beneken genaamd Kolmer is lector Mantelzorg aan De Haagse Hogeschool en wetenschapper aan Tilburg University. **Drs. Kitty Martens** is docent-onderzoeker aan de Academie van Gezondheid aan De Haagse Hogeschool.